

Simó Balázs Máté

GUAM – egy posztszovjet unió kísérlete

Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán és Moldova 1996-ban közös nyilatkozatot adott ki, melyben deklarálták hajlandóságukat egy közös érdekek mentén kialakítandó unió létrehozására. A tagállamok azt a célt tűzték ki, hogy aktív és mindenekelőtt önálló külpolitikát folytatva, nyugati/atlantista irányvonalat követve és értékeket vallva, véleményüket közösen artikulálva hatékonyan hozzájáruljanak az európai stabilitás és biztonság fenntartásához. Jelen írás a szervezet történetét és perspektíváit a nyugati–orosz külkapcsolatok relációjában vizsgálja.

A nemzetközi szakirodalom – az elmúlt tíz év eredményeinek/eredménytelenségeinek fényében – megosztott a GUAM életképességével és jövőjével kapcsolatban. Joggal merül fel a kérdés: lehetővé teszi-e a szervezet intézményi fejlettsége, a tagok belpolitikai berendezkedésének azonossága/különbözősége, gazdasági összefonódottságuk mértéke, hogy a szervezet önjáróvá váljon, és képes legyen bizonyos függetlenséget élvezve lavírozni a geopolitika (nagyobb) szereplői között – vagy a szervezet életképességének és koherenciájának ciklikussága pusztán követi a nyugati–orosz kapcsolatok jellegének és intenzitásának változását?

A szervezet múltjának, jelenének és jövőjének ilyenfajta kontextusban való vizsgálata megköveteli, hogy párhuzamba állítsuk a hidegháború utáni amerikai–orosz kapcsolatok dinamikáját és jellegét a GUAM nagyobb periódusaival és fejlődésének mérföldköveivel.

A FÁK-különutasok megjelenése (1991–1993)

Oroszország a Szovjetunió széthullása után, az 1990-es évek első felében új

imázsának felépítésén és hitelének megerősítésén dolgozott. A Clinton-adminisztráció hitte, hogy Jelcin és környezete az orosz politikai elitnek az a rétege, amelynek a legnagyobb esélye van egy többé-kevésbé demokratikus, baráti és békés Oroszország felépítésére, és képes lesz egy új és hatásos kollektív rendszer kialakítására a térségben.

A kezdeti amerikai álláspont nyomán Oroszország eleinte valóban kizárólagos befolyási övezetként kezelhette a posztszovjet térséget. Az 1991. december 8-án Belovezsckaja Pucscában aláírt dokumentum a szovjet szövetségi államkeret felszámolása mellett kimondta a Független Államok Közösségének (FÁK) létrejöttét is. A FÁK-hoz fűzött remények azonban hamar szertefoszlottak, hiszen az 1992. május 15-én aláírt Kollektív Biztonsági Szerződéshez négy FÁK-tagállam – Ukrajna, Azerbajdzsán, Moldova és Türkmenisztán – már nem csatlakozott.

A posztszovjet térség több részre szakadt, a nyugati orientálódás terén kirajzolódott a balti államok nyomába lépő azon államok csoportja, melyek később megalakítják a GUAM-ot vagy csatlakoznak

hozzá. Oroszországnak nagy szerepe volt ezeknek az országcsoportoknak a kialakulásában, hisz szűkös erőforrásaiból kifolyólag kénytelen volt válogatni és szelektíven partnereket keresni a FÁK-államok között. Ebben a játszmában Moszkva több esetben is az etnikai kártya kijátszását használta eszközként. A politikai környezet adott volt, hisz egyes államok egymásra (Azerbajdzsán, Örményország), míg mások Oroszországra (balti államok, Ukrajna, Grúzia) tekintettek úgy, mint lehetséges konfrontációs ellenfélre. A FÁK így nem tudta hatékonyan kezelni a komplex etnopolitikai konfliktusokat, és a közösség a politikai együttműködés helyett a versengés színhelyévé vált.

Habár a GUAM-ot alapító tagok nemzeti érdekei sok esetben eltértek, a külpolitika megannyi területén azonos volt a percepciójuk: Oroszország domináns szerepének megkérdőjelezése; a FÁK megreformálása lehetetlenségének felismerése; az orosz gazdasági befolyás megelőzése; a transzatlanti és az európai rendszerbe való betagozódás vágya; bizalomhiány Oroszország akkori külpolitikai céljait illetően, hogy képes egy olyan EU-féle szervezet létrehozására, amely az államok egyenlő viszonyán alapszik; valamint egy „minimális FÁK” kialakulásának közös támogatása.

A GUAM leendő tagországainak a területi integritásukért vívott küzdelme olyan kohéziós tényezőt jelentett együttműködésükben, amely idővel felülírta az esetleges bizalmatlanságokat, és egységes érdekérvényesítésre sarkallta őket. Ezek a küzdelmek a szovjet föderális hierarchia minden szintjét érintették: a tagköztársaságokét (Örményország, Grúzia és Azerbajdzsán); az autonóm köztársaságokét, melyek formálisan a tagköztársaságokhoz tartoztak (Abházia mint Grúzia része); illetve az autonóm régiókéit (Hegyi-Karabah mint Azerbajdzsánhoz,

valamint Dél-Oszétia és Abházia mint Grúziához tartozó régió), melyek a szovjet adminisztratív rendszer harmadik szintjét jelentették. Oroszország a szeparatista törekvések támogatásával Grúzia és Moldova esetében nyíltan és közvetlenül, míg Azerbajdzsán esetében közvetetten avatkozott be. Oroszország támogatta a szeparatista törekvések manifesztálódását Ukrajna területén is, nem is említve a Krím-félsziget kapcsán kialakult ukrán–orosz feszültséget.

Az egyes államoknak sürgősen partnereket kellett találniuk a térségben az üggyűkhöz, azonban az országok vezetői is tudták, hogy együttműködésük kibontakozásához szükségük van nagyobb hatalom/hatalmak segítségére Oroszországgal szemben, melynek/melyeknek a közös elvek és értékek deklarálásán túl vonzó gazdasági és politikai perspektívákat kell felkínálniuk.

Hullámzó amerikai–orosz kapcsolatok, a GUAM kibontakozása (1994–1999)

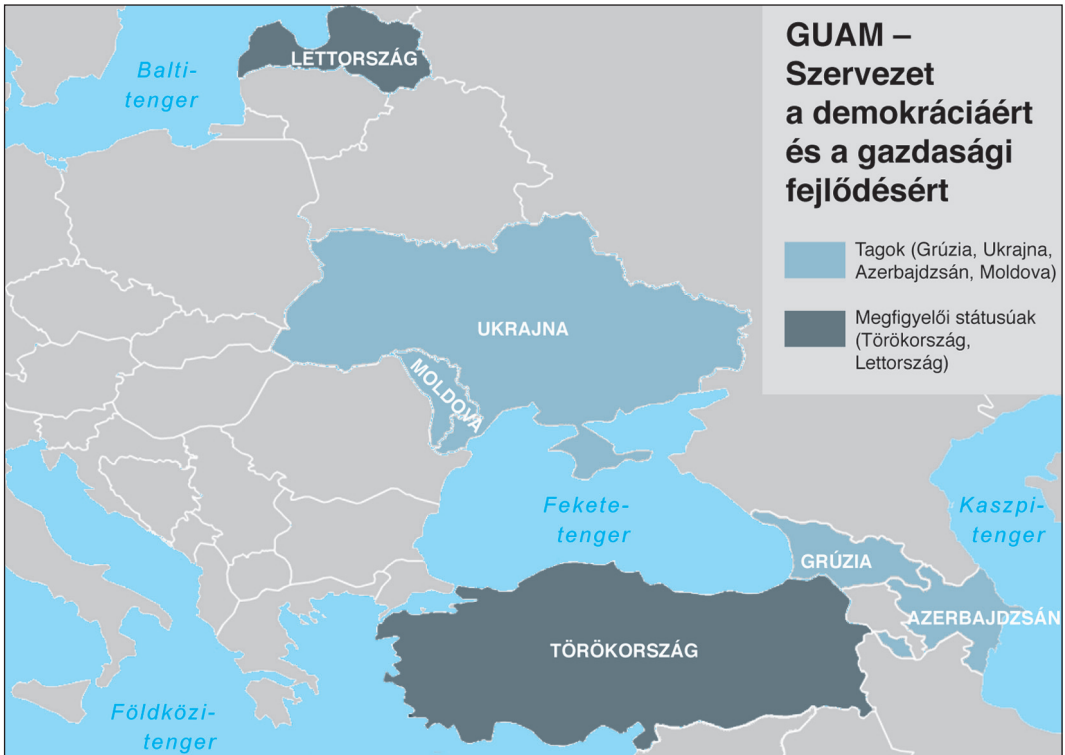
A Jelcin-adminisztráció 1994-től – belpolitikai hatalmának stabilizálását követően – hozzákezdett a külpolitika újjáélesztéséhez. Ez azonban az addigi álláspontok lényegi megváltoztatásával, az addigi kurzus átalakításával párosult: katonai erejének felhasználásával – érdemi nemzetközi egyeztetések nélkül – az orosz hadsereg legalizálta jelenlétét Tadzsiszisztánban, Grúziában és a Kaukázuson túl. Az Egyesült Államok sem volt már többé hajlandó elfogadni Oroszország térségbeli hosszú távú monopolhelyzetét. Zbigniew Brzezinski már 1993-tól a preventív elrettentést szorgalmazta Moszkvával szemben. Amerika rövid távú érdekének tartotta, hogy konszolidálja és állandósítsa az Eurázsia-ban kibontakozó geopolitikai pluralizmust.

A fentebb említett folyamatok révén Moszkva hivatalosan is hajlandó volt belátni, hogy vannak hozzá közelebb álló, intenzívebben együttműködni kész FÁK-államok, és vannak tőle távolabb állók, melyek a lazább érintkezésben érdekeltek. E felismerés nyomán megjelent a „többsebességű FÁK” koncepciója. A korábbi FÁK-koncepció revízióját a boszniai kérdés rendezését szolgáló Vance–Owen-terv kudarca, továbbá a boszniai szerbek elleni NATO-bombázások is gyorsították. Moszkva számára nyilvánvalóvá vált, hogy az Egyesült Államokkal való egyenlőség csupán hiú ábránd, és ezt csak igazolta a NATO-bővítés ügye. Oroszország keményebb politikai eszközökhöz nyúlt a poszt-szovjet térség reintegrálási kísérlete során. Ahhoz azonban, hogy az orosz külpolitika hosszú távon is sikerrel járjon és ga-

rantálhassa az orosz katonai és politikai hatalmi túlsúlyt a térségben, Oroszországnak szüksége volt az 1990-ben aláírt, az európai hagyományos fegyverzetek csökkentéséről szóló szerződés (CFE) felülvizsgálatára.

Az alapító államok neveinek kezdőbetűi nyomán GUAM névre keresztelt szervezetet alapító négy állam vezetőiben nagy féltelmet keltettek a CFE felülvizsgálatát szorgalmazó orosz követelések, melyek véleményük szerint már komoly fenyegetést jelenthettek volna az államok szuverenitására és területi integritására. Az egyezmény felülvizsgálatáról megindult politikai párbeszéd a Nyugat és Oroszország között mondhatni katalizálta a már addig is aktív külpolitikai párbeszédet a négy ország között. Az első informális négyoldalú egyeztetésre 1996-ban az EBESZ bécsi köz-

pontjában került sor. A GUAM megalakulásának alapjait ezzel az informális találkozóval fektették le.

1996 folyamán egyre több orosz szakértő fogalmazta meg a NATO-bővítés kapcsán, hogy a nyugati oldalon adható engedményeknek nem katonai és biztonságpolitikai természetűeknek kell lenniük, hanem Oroszországot gazdasági együttműködések kialakításában kell segíteniük. Ez az újfajta orosz felfogás kedvező fogadtatásra talált a Clinton-adminisztráció részéről. Az újból felfutó bilaterális kapcsolatban az 1997-es márciusi helsinki találkozó hozta meg az áttörést. A kiegyezés olyan geopolitikai helyzetet teremtett, melyben a négy különutas állam megfelelőnek találta a politikai légkört, hogy eddigi informális együttműködésük immár formálissá váljék. A GUAM formális megjelenése a nemzetközi szinten az Európa Tanács 1997. októberi strasbourgi ülésére datálódik, ahol a négy állam október 10-én deklarálta együttműködését és a szervezet létrehozását. Terveik és elképzelé-

seik korreláltak a már nyíltan vállalt amerikai és európai törekvésekkel, amelyek a tervek szerint elvezethetnek egy új stratégiai ütközőzóna létrejöttéhez. Az Eurázsiai Folyosó ezen elképzelések szerint az energiaszállítási mellett még két komponensből – az Európa–Kaukázus–Ázsia Közlekedési Folyosóból (TRACECA) és a Telekommunikációs Hálózatból – állt volna. Távlabbi politikai céljainak gazdasági alapjait a GUAM e projektek révén kívánta lefektetni.

A strasbourgi közlemény továbbá hangsúlyozta a négyoldalú kapcsolatok jelentőségét, melyeket egy olyan stabil és biztonságos Európa létrehozásának a jegyében fejlesztenek, mely tiszteli az államok szuverenitását és területi egységét, a jog uralmát, az emberi jogokat, valamint vallja a határok sérthetetlenségét. Az európai befagyasztott konfliktusok hosszú távú megoldását békés módon kívánták megvalósítani, és erélyes fellépést hirdettek az agresszív nacionalizmus, a szeparatizmus és a nemzetközi terrorizmus ellen. Ebben az időben a szóban forgó államok esetében még szó sincs demokráciaexportról, hisz ekkoriban Oroszország nyugati megítélése még korántsem volt kritikus, továbbá a Leonyid Kucsma vezette Ukrajnát, az Eduard Sevardnadze irányította Grúziát vagy a Gejdar Alijev vezette Azerbajdzsánt ebben az időben egyáltalán nem lehetett demokratikusabbnak nevezni, mint a korabeli Oroszországot.

A szervezet kezdeti ambiciózus célkitűzéseiben, valamint a tagállamok és az Egyesült Államok kapcsolatainak gyors kibontakozásában nagy szerepe volt az 1998-as orosz államcsődnek. Az orosz kormánynak ilyen válságos gazdasági és belpolitikai állapotok mellett nem maradt erőforrása a közel-külföldre, s így Üzbegisztán számára is megnyílt az út a GUAM-ba.

Az Európa–Kaukázus–Ázsia Közlekedési Folyosó projekt (*Transport Corridor Europe–Caucasus–Asia – TRACECA*) az Európai Unió által 1991-ben újtárra indított Technikai támogatás a Független Államok Közössége számára program (*Technical Assistance for Commonwealth of Independent States – TACIS*) keretében született meg 1998-ban. A TRACECA fő célja a tengeri, légi, közúti és vasúti közlekedés, illetve a közlekedésbiztonság fejlesztése, ezen belül pedig egy új Európa–Ázsia közlekedési folyosó létrehozása. A TRACECA-nak jelenleg 13 kelet-európai, kaukázusi és közép-ázsiai ország a tagja: Azerbajdzsán, Bulgária, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Örményország, Románia, Törökország, Ukrajna, Üzbegisztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán. A program 2000 óta önálló titkársággal (Baku) és regionális irodával (Kijev) rendelkezik, melyek fenntartását 2009-ig az EU, ezt követően a tagországok finanszírozzák.

Kezdeti lendület (1999–2001)

1995–1998 között a külföldi cégek egyre nagyobb érdeklődést mutattak Taskent iránt, és az Európai Unió is egyre emelte az országból származó termékek kvótáit. Karimov elnök joggal remélhette, úgy tudja majd integrálni országát a világgazdaságba, hogy közben képes lesz politikai hatalmát megőrizni, s ezzel a rendszer radikális változtatásait elodáztatni. Az 1998-as orosz gazdasági csődöt követően, 1999-ben Üzbegisztán – Azerbajdzsánnal és Grúziával egyetemben – kilépett a Kollektív Biztonsági Szerződésből, és májusban be is jelentette csatlakozását a szervezethez, melynek nyomán annak új neve GUUAM lett.

A kedvező geopolitikai környezetben a tagországok is meglátták a lehetőséget, és egyre nyíltabban merték vállalni az általuk létrehozott szervezet valódi jellegét: a GUUAM céljai mindinkább biztonsági jelleget öltöttek. A szervezet védelmi miniszterei egy közös békefenntartó zászlóalj felállításáról szóló kezdeményezést is elfogadtak, mely az 1999-es bakui csúcson vetődött fel. A komplex Eurázsiai Folyosó megvalósítása mellett egy új terv is megjelent: az INOGATE (*Interstate Oil and Gas Transport to Europe*) megvalósítása. A programot 1999-ben 21 ország hozta létre a vezetékrendszerek regionális integrációjának előmozdítására, a kőolaj- és földgázszállítás megkönnyítésére.

Az 1999–2001-es időszakról elmondható, hogy vitathatatlanul a GUUAM évei voltak, hisz számos megvalósításra váró projekt született ebben az időszakban, mivel az egyre magabiztosabb tagállamok mind nagyobb reményeket fűztek a szervezethez, és hittek is a tervek realizálhatóságában, amelyekhez az Egyesült Államok egyre nagyobb anyagi és erkölcsi támogatást nyújtott.

Az olaj és gáz nemzetközi szállítása Európába projekt (*Interstate Oil and Gas Transport to Europe – INOGATE*) szintén az Európai Unió TACIS programjának keretében született meg 1995-ben. A program hivatalosan egy „nemzetközi együttműködési megállapodás az Európai Unió, a Fekete- és Kaszpi-tenger part menti országai és szomszédos országok között”. Eredetileg a Kaukázuson és Kelet-Európán keresztül az Európai Unióba vezető gáz- és olajvezeték-rendszerek fejlesztésének és regionális integrációjának támogatására, valamint a kőolaj- és földgázszállítás megkönnyítésére jött létre. Napjainkban a projekt fő céljai a következők: az energiabiztonság növelése, a tagállami energiapiacok konvergenciája az uniós belső energiapiac elvei alapján, a fenntartható energiafejlődés támogatása, energetikai projektek megvalósítása közös és a regionális érdekek alapján. 2007 óta az INOGATE programot az EU az Európai Szomszédosági Program Kezdeményezés (ENPI) keretében finanszírozza. INOGATE-ben 13 partnerország vesz részt: Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Oroszország, Örményország, Tádzsikisztán, Törökország, Türkmenisztán, Ukrajna, Üzbegisztán.

Profilváltás, keserű következményekkel (2001–2003)

Az új évezredben az amerikai–orosz viszony gyors felfutása a 2001. szeptember 11-i terrorcselekménynek köszönhető. Moszkvának a tragédia több azonnali előnyt is kínált: megváltoztatta a csecsen konfliktus nyugati megítélését, illetve az afganisztáni hadjárat megszüntette a Moszkvára leselkedő egyik legfőbb veszélyt, a tálib rendszert. Cserébe Moszkva egyetértését fejezte ki a terrortámadásokat követő afganisztáni katonai fellépéssel. Így ebben az időszakban a két fél kapcsolatai felértékelődtek, és háttérbe szorították más országok iránti relációjukat, illetve a hangsúlyok biztonságpolitikai irányba to-

lódta el. Az amerikai diplomácia korábban gazdasági és kereskedelmi együttműködésekkel jellemezhető kooperációs gyakorlatát a nemzetbiztonsági, katonai és titkosszolgálati relációk mentén kibontakozó újfajta kapcsolatok váltották fel, mely alól a GUUAM–amerikai kapcsolat sem képezett kivételt. Ennek a hirtelen és kényszerű profilváltásnak azonban meghatározó következményei lettek mind a tagországok gazdasági együttműködésére, mind a szervezet politikai kohéziójára.

1996–1997 során a tagországok úgy építhették nyugati kapcsolataikat, hogy politikai rendszereik radikális megreformálására a Nyugat sem tartott igényt. Így a szervezet politikai kohéziója megmaradt, melynek további növekedését a gazdasági kapcsolatok fejlődésétől várták az államok. A New York-i terrortámadás következményei és a kényszerű profilváltás azonban megakasztották a gazdasági kapcsolatok fejlesztését. A tagok – hogy megőrizhessék jó kapcsolataikat az Egyesült Államokkal – az együttműködés fókuszát a biztonságpolitikai kérdésekre helyezték át. Ez az új irányvonal azonban súlyos csapást mért a tagországok közötti gazdasági kapcsolatokra, melyek erősen befolyásolták a szervezet politikai aspektusait is.

A tagállamok egymás közötti és Oroszországgal ápolt gazdasági kapcsolatairól elmondható, hogy az Oroszországtól való gazdasági függetlenedés – mint közös célkitűzés – nemcsak hogy nem teljesült, de a legtöbb esetben az egyes országok Oroszországgal való kereskedelmének arányai megközelítőleg változatlanok maradtak, valamint több GUUAM-tagország gazdasági kapcsolatai meglehetősen alacsony szinten rekedtek meg. A Putyin-éra alatt megerősödő Oroszország pedig már rendelkezett azokkal az erőforrásokkal,

melyek képesek voltak a felmerülő új kezdeményezések útját állni. A GUUAM belső, tagállamok közötti gazdasági kapuira úgy került lakat, hogy azokat egy kicsit sem tudták szélesebbre nyitni a megelőző években.

A tagállamoknak merőben más elképzelésük volt a szervezet jövőjét és jellegét illetően. Ukrajna azoknak a legfőképp gazdasági jellegű együttműködési lehetőségeknek a kibontakozását támogatta, amelyek semmiféle súrlódáshoz nem vezethettek volna a tagok között, az esetleges politikai nézeteltérések pedig továbbra is háttérben maradhattak volna. Ezzel szemben Grúzia a katonai–politikai együttműködés szorosabbra fűzését szorgalmazta. Moldova ugyanakkor már kezdetektől fogva ellenzte, hogy a szervezetnek markánsabb katonai karaktert adjanak. Üzbegisztán pedig a szervezetben csupán olyan eszközt látott, amely segít az állam szállítási problémáinak leküzdésében, míg Azerbajdzsán a GUUAM fundamentumának tekintette a területi integritás és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás elveit.

Ahhoz, hogy a tagállamok a szeptemberi 11-i terrortámadások után meg tudják őrizni a Pentagon támogatását, sürgősen közös biztonság- és védelempolitika artikulálására volt szükség, amelynek a kialakításához nem minden országnak fűződött érdeke, továbbá háttérbe szorította a tagállamok közötti – addig is elégtelen – gazdasági együttműködés élénkítésére irányuló törekvéseket. Az amerikai nyomás egy szervezeten belüli szélesebb biztonságpolitikai együttműködés irányába Moldova és Üzbegisztán számára is az orosz kapcsolatok felértékelődését hozta. A két ország előtt nyilvánvalóvá vált, hogy az Egyesült Államok terrorizmus elleni háborúját kísérő politikai légkör nem kínált megfelelő lehetőségeket a szervezet kere-

tein belül. A két ország passzívává válása, majd Üzbegisztán kilépése megtörte a GUAM korábbi aktivitását. A szervezetet az iraki fejlemények nyomán változó amerikai–oroszl viszony és a színes forradalmak rázták fel, melyek új perspektívákat kínáltak a GUAM-nak és tagjainak.

Új kitörési pont: a demokratikus konszolidáció (2003–2008)

A tálib rezsim eltávolításával a Moszkvát fenyegető közvetlen veszély elhárult, és egyre frusztrálóbb lett Oroszország számára a tartóssá váló amerikai afganisztáni jelenlét. Az Egyesült Államok pedig nem volt hajlandó szemet hunyni a Kínába, Szíriába és Venezuelába irányuló orosz fegyvereladások felett. Az egyre hevesebb orosz retorikát csak bátorították és segítették az USA iraki intervenciójának áttételes következményei: az olaj árának alakulása (melynek nyomán négy év alatt megötszörözödtek Oroszország valuta- és aranyartalékai), valamint Irán regionális szerepének megerősödése. Oroszország észrevette a kialakult helyzetben a politikai lehetőségeket: Iránban olyan eszközt látott, melynek segítségével eredményesebben tárgyalhatott és bocsátkozhatott alkufolyamatokba. Ahhoz, hogy ezekben az alkufolyamatokban az Egyesült Államoknak legyen kellő alkutárgya a megerősödött Moszkvával szemben, Washingtonnak újból a GUAM két informális vezető hatalmához kellett közelednie, és több támogatást kellett nyújtania a szervezetnek, mint az elmúlt években.

2003 során döntött úgy az Egyesült Államok, hogy újból feléleszti a szervezetet, melynek egyre markánsabb demokratikus jelleget akart kölcsönözni, hisz amerikai szempontból egyre aggasztóbbá vált

Putyin belpolitikai konszolidációja, mely mind autoriterebb jegyeket mutatott. Ezen amerikai törekvésekbe illeszkedett a szovjet belső periféria „színes forradalmainak” – a 2003-as grúziai és a 2004 őszi ukrán fordulatnak – a támogatása. Az új együttműködési lehetőségek pedig együtt jártak a demokratikus szlogenek hangoztatásával, hisz így a FÁK-államok egyre inkább autoriterré váló rezsimjeivel szemben a GUAM-tagállamok a térség demokratikus alternatívájaként tudták magukat prezentálni a Nyugat felé. A szervezet a fejlemények nyomán 2006-ban átnevezte magát: új neve GUAM – Szervezet a demokráciáért és a gazdasági fejlődésért (*GUAM – Organization for Democracy and Economic Development, GUAM – ODED*) lett.

Hiába jelent meg azonban az új politikai perspektíva a szervezet előtt, ha a tagállamok közötti gazdasági kompatibilitás nagyon elmaradt a politikai területen tapasztalhatótól. A GUAM-országok politikai koherenciája homogénebb, mint a gazdasági. Ezen a területen – Azerbajdzsán kivételével – sikerült elkülönülő egységet alkotniuk a posztsovjet térség többi országával szemben. Politikai területen az államok autentikusabban tudták alátámasztani törekvéseiket, sikeresebben kezdtek hozzá az európai minták átvételéhez, mint például a gazdasági reformok, az egymás közötti kereskedelmi kapcsolatok vagy piacgazdaságuk kialakításának területén.

Így, habár az országok alapvető stratégiai politikai érdekei egybevágóak, a meghonosodott közgondolkodás szerint egy államok közötti politikai integráció legmeghatározóbb része – a gazdasági kompatibilitás és a tagok közötti széles gazdasági kapcsolatok – nincsenek jelen a GUAM esetében. A szervezetnek így égetően szüksége lenne az államaik között egyedül jelentős energiahordozói forrásokkal bíró

Azerbajdzsán aktív részvételére és feltétlen elkötelezettségére a szervezet gazdasági projektjei iránt.

A gazdasági jövő kulcsa: Azerbajdzsán

Földrajzi elhelyezkedéséből adódóan Azerbajdzsán külpolitikai mozgástere az 1990-es évektől némileg nagyobb volt, mint a szintén jelentős energiahordozókkal rendelkező Kazahsztáné, Üzbegisztáné vagy Türkmenisztáné. Különleges térségbeli helyzete és Oroszországhoz fűződő speciális viszonya különösen nyilvánvalóvá vált a 2002 és 2005 között megépített Baku–Tbiliszi–Ceyhan vezeték elkészülését, illetve a 2005 és 2007 közt lefektetett Baku–Tbiliszi–Erzurum vezeték megnyitását követően. Létrejöttük olyan geopolitikai helyzetbe hozta Bakut, hogy sem Moszkva, sem pedig Teherán nem volt képes útját állni az Európába irányuló energiaszállításainak.

Grúzia mellett Ukrajna és Moldova is jól jár az Azerbajdzsán energiaipara által generált gazdasági prosperitással. Ahhoz azonban, hogy Grúzia, Ukrajna és Moldova energiapolitikája hosszabb távon elérhesse végcélját, szükségük lenne a Nabucco vagy – az Azerbajdzsánt Türkmenisztánnal a Kaszpi-tenger alatt összekötő – transzkaszpai vezetékprojektek megvalósulására és abban az említett országok aktív részvételére. A transzkaszpai vezeték megépítésére azonban vajmi kicsi az esély, hisz a lelőhelyek státusa körüli bizonytalanság fenntartásában érdekelt Irán és Oroszország vállvetve riasztja el a közép-ázsiai országokat attól, hogy bármilyen vezetékfektetésre is gondoljanak a Kaszpi-tenger jogi helyzetének rendezése előtt. A Nabucco esetében pedig a legfőbb gázforrásként az azeri készletek jön-

nek szóba, azonban nagy a bizonytalanság az ország esetleges további komolyabb forrásokkal bíró gázlelőhelyeit illetően. A projekt életképessége pedig Baku politikájának és lelőhelyeinek függvénye, így elmondható, hogy a GUAM gazdasági sikerének kulcsa Baku kezében van. Ugyanakkor a Baku–Tbiliszi–Ceyhan kőolajvezeték megvalósulásával Azerbajdzsán olyan pótlólagos jövedelemhez jutott, hogy időt nyert gázvagyonának a nemzetközi piacon való értékesítésére, és lehetőséget kapott arra, hogy a Nyugat és Oroszország irányába folytatott óvatos és egyensúlyozó külpolitikáját továbbra is folytathassa.

Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy Azerbajdzsán volt az egyetlen tagállam a 2003-as évet követő időszakban, mely a szervezeten belül megerősödő politikai és demokratikus irányvonal ellenére a továbbiakban is csak a szervezet gazdasági hasznát tartotta szem előtt. Ennek megfelelően Baku egyelőre sem a Nabucco, sem a transzkaszpai vezeték építésébe nem kíván bekapcsolódní.

Kilátások

A GUAM létrejöttékor a szakértők különbözőképpen ítélték meg a szervezet jövőjét és kilátásait. Múltbeli teljesítménye részben alulmúlta a várakozásokat. Egy bizonyos szerepet viszont kétséget kizáróan sikerült betöltenie: olyan fórumot biztosított az újonnan függetlenedett államok számára, mely nagymértékben segítette őket a posztszovjet időszak kezdetén független államuk kialakításában, és hozzájárult szuverenitásuk megőrzéséhez. Egyre javuló és diverzifikálódó külkapcsolataik következtében a nyugati szakértők egy idő után már kénytelenek voltak a hidegháborúban

megszokottól merőben eltérően vizsgálni a tagállamokat, megváltoztatva ezzel a nyugati stratégiai gondolkodást is.

A szervezet lendülete megalakulását követően egészen 2001-ig kitartott, majd a 2001. szeptemberi terrorcselekmények nyomán megváltozott amerikai szemlélet következtében a korábbi ambiciózus tervek nagy része nem lépett a gyakorlati megvalósítás fázisába. Nyilvánvalóvá vált, hogy a rendkívül változó amerikai támogatás miatt a szervezetnek szüksége van európai hátszélre is. Ahhoz, hogy a GUAM megbirkózzon az európai szkepticizmussal, kivitelezhető projektekkal kell Európa és az Egyesült Államok elé állnia, olyanokkal melyek az ő érdekeiket is szolgálják. Így, ha Azerbajdzsán nem lesz hajlandó középtávon felkarolni a GUAM érdekeit, akkor a tagországok a jövőben sem lesznek képesek Oroszország gazdasági hatalmával versenyre kelni. Pedig az eddigi, Azerbajdzsán hezitálásából fakadó elégtelen gazdasági együttműködés miatt a GUAM jövője jelenleg kizárólag a Nyugattal – és ezen belül is az Európával – való (biztonság)politikai együttműködésben rejlik. Mivel a 2008-as orosz elnökválasztás során sikerrel járt Putyin orosz elnök hatalomátadási kísérlete, a korábbi évekre is jellemző orosz külpolitikai irány folytatása prognosztizálható.

A grúz–orosz háború megmutatta Grúziának, hogy az Egyesült Államok nem hajlandó fegyveresen is támogatni az országot Moszkvával szemben, továbbá a 2008-as bukaresti NATO-csúcs alkalmával – hiába volt a grúz és ukrán bizakodás – egyik ország sem kapta meg a szövetségi tagság előszobáját jelentő akciótervet (MAP). A GUAM-nak többek között politikai, jogi, gazdasági és szociális téren közelednie kell az uniós elvárásokhoz és standardokhoz, azonban ez nagy veszélyt hordoz magában: Azerbajdzsán kiválását.

Üzbegisztán kilépése, az azeri óvatosság, az újból visszatérő moldáv egyensúlyozó politika, valamint a grúz és ukrán nyugati elkötelezettség olyan diszharmóniát teremt a szervezetben, mely nem biztosíthat kellő alapot ahhoz, hogy az országok közös nemzeti érdekeit hitelesen képviselve egyetértésben fejleszthessék tovább a szervezetet. A grúz–orosz háborúhoz vagy a bukaresti csúcshoz hasonló külpolitikai kudarcokat nagyon nehéz a tagállamok kormányzatainak a belpolitikában kommunikálniuk. Ilyen bizonytalanság mellett viszont az EU sem mer a közeljövőben határozottabb támogatást nyújtani a szervezetnek. A kör pedig ezzel bezárult: az unió részéről tapasztalható visszafogottság valószínűleg megakasztja majd a tagországokban (elsősorban Ukrajnában és Grúziában) megindult demokratizálási folyamatokat, hisz kellő nyugati visszacsatolás hiányában az országok vezetői is elvesztik motivációikat a demokratizáló folyamatok és kezdeményezések folytatására. (Figyelmeztető jele volt ennek a korrupciós bűncselekménnyel vádolt Szaakasvili grúz elnök ellen tüntető tömeg könnygázzal és vízágyúkkal való feloszlatása 2007 novemberében.) A demokratizálási folyamat megakadása pedig csak tovább fogja mélyíteni a szakadékot Európa és a GUAM között, a Nabucco kilátásainak folyamatos romlásával pedig egyre kisebb az esély, hogy a tagállamok gazdasági teljesítménye új lendületet kapjon.

Az egyetlen esély a GUAM számára, ha sikerül a saját oldalára állítania a 2004-ben amerikai bábáskodás mellett kilenc állam – Észtország, Grúzia, Litvánia, Lettország, Macedónia, Moldova, Románia, Szlovénia és Ukrajna – részvételével létrehozott Demokratikus Választás Közösség EU-tag országait. A megindult egyeztetések nyomán a balti államok aktív lobbizás céljából létre

is hozták az EU-n belül a GUAM Barátainak Csoportja az Európai Unióban (*Group of GUAM Friends in the European Union*) nevű tömörülést. A sikerhez azonban legálább középtávon szükség van a nyugat-

barát rezsimek hatalmon maradására és gyors eredményekre, melyek pozitív EU-s visszacsatolások formájában tovább vihetnék a kilencvenes években megindult gazdasági és politikai reformokat. ■

Irodalom

- Badrak, Valentin: Vivat GUUAM! – <http://www.niss.gov.ua/cacds/rese/1014a.html>.
- Brzezinski, Zbigniew: *The Grand Chessboard. American Primacy and its Geostrategic Imperatives*. New York, 1997, Basic Books. Magyar kiadás: *A nagy sakktabla*. Budapest, 1999, Európa.
- Coppieters, Bruno: *Federalism and Conflict in the Caucasus*. London, 2001, Royal Institute of International Affairs.
- Deák András: Az iraki konfliktus és Oroszország. *Külügyi Szemle*, 2007. nyár-ősz.
- Deák András: Az orosz külpolitikai gondolkodás története (1992–1997). Phd-értekezés. Budapest, 2003, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék.
- Grozin, Andrey: The CIS and GUAM. *Central Asia and the Caucasus*. Special Double Issue, No. 3–4, 2008.
- GUAM – Organization for Democracy and Economic Development's official website: Statement of Presidents of the Republic of Azerbaijan, Georgia, the Republic of Moldova, Ukraine and the Republic of Uzbekistan. – <http://guam-organization.org/en/node/480>.
- GUUAM's official website: Delegations of Azerbaijan, Georgia, Moldova, Ukraine: Statement at the Security Model Committee. – <http://www.guam.org.ua/en/node/291>.
- GUUAM's official website: Joint Communiqué – meeting of the President of Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine. – <http://www.guam.org/doc/browse.html>.
- Igitaliev, Shukhratov – Karimova, Albina: Models of interrelations among the U.S., China, and Russia. *Central Asia and the Caucasus*, No. 2, 2007.
- INOGATE – Energy Portal – <http://www.inogate.org>.
- Japaridze, Tede: The organization for democracy and development – GUAM: a road map to relevance? (A view from Georgia with Certain Personal Reflections and Conclusions). *Central Asia and the Caucasus*, Special Double Issue, No. 3–4, 2008.
- Kuzio, Taras: *Geopolitical Pluralism in the CIS. The Emergence of GUUAM*. Ipswich MA, 2002, EBSCO Publishing.
- Remington, Thomas F.: *Politics in Russia*. Stoughton, 2002, Addison-Wesley Educational Publishers Inc.
- Skakov, Alexander: Russia and GUAM. *Central Asia and the Caucasus*. Special Double Issue, No. 3–4, 2008.
- Sz. Bíró Zoltán: Oroszország és Közép-Kelet Európa. *Az Elemző*, 2008. 1. szám.
- Sz. Bíró Zoltán: *Oroszország visszatérése*. Posztszovjet füzetek XVII. Budapest, 2008, Russica Pannonicana.